

В.Г.Базелюк
канд. пед. наук,
доцент кафедри університетської та
професійної освіти і права ІВО ДВНЗ
«Університет менеджменту освіти» НАПН України»

Аналітична діяльність керівника ЗНЗ як фактор управління якістю освіти

У науковій літературі з управління наголошується, що найбільш складною функцією для керівників ЗНЗ є педагогічний аналіз. З аналізу розпочинається і закінчується управлінська діяльність. Педагогічний аналіз забезпечує її цілісність і циклічність, виконує роль системоутворюючого елемента в управлінні. Без аналітичної діяльності мета управління не тільки не може бути досягнута, але й визначена. Завдання аналізу полягають у тому, щоб із різних даних, які відображають окремі явища і факти, скласти загальну, цілісну картину процесу, виявити притаманні йому закономірності та тенденції.

Російські вчені В. А. Сластьонін, І. Ф. Ісаєв, Є. Н. Шиянов [6] зазначають, що «педагогічний аналіз у структурі управлінського циклу займає особливе місце: з нього починається і ним закінчується будь-який управлінський цикл, який складається з послідовно взаємопов'язаних функцій. Виключення педагогічного аналізу із загального ланцюга управлінської діяльності призводить до її розпаду, в результаті функції планування, організації, контролю, регулювання не отримують у своєму розвитку логічного обґрунтування і завершення». Таким чином, саме аналіз та аналітична діяльність формують певну послідовність управлінського циклу і стадій здійснення самих функцій управління.

Побудова управління освітньою системою на основі педагогічного аналізу дозволяє бачити й оцінювати все зміни, що в ній відбуваються, прогнозувати шляхи розвитку, усувати причини виявлених недоліків і збоїв, своєчасно знаходити найбільш ефективні шляхи для вирішення тих або інших завдань, що стоять перед загальноосвітнім навчальним закладом.

Проблема аналітичної діяльності та педагогічного аналізу постійно була в центрі уваги як керівників-практиків, так і багатьох вчених-педагогів. Дослідження Ю.Конаржевського, М.Кондакова, М.Кухарева, А.Марона, А.Орлова, В.Худомінського, В.Панасюка, М.Поташника, Т.Шамової, Р.Шерайзіної, П.Третьякова та ін. збагатили арсенал науки і педагогічної практики.

Аналітичну діяльність в управлінні досліджує А.Коростильов, проблему удосконалення аналітичної підготовки фахівців на основі технології аналізу О. Денисова, значення аналітичної діяльності в управлінському циклі висвітлено у працях Н.Пудовкиної та ін.

Аналіз, як зазначають В. Лазарєв, М. Поташник, А. Моїсєєв та інші, - перший крок на шляху визначення цілей і способів їх досягнення. У результаті аналізу має бути встановлено, що потрібно змінити, щоб навчальний заклад у майбутньому міг краще, ніж зараз, виконувати свої функції. Ступінь конкретності відповіді на це питання повинна бути достатньою для переходу до пошуку ідей вирішення проблем. Якщо ця умова не виконується, то проблеми повинні бути конкретизовані шляхом їх поділу на складові частини (підпроблеми) [8, с. 198].

Метою статті є розкрити цільові орієнтири аналітичної діяльності керівника навчального закладу щодо забезпечення якісної освіти школярів.

Звернемося до етимології слова «аналіз». Зазвичай термін «аналіз» розглядають у двох контекстах. З одного боку, аналіз - це уявне розчленування об'єкта на елементи, яке дозволяє отримати уявлення про будову досліджуваного об'єкта, його структуру, частини, на противагу синтезу [9, с.12]; згідно іншої точки зору, аналіз включає в себе і процедури синтезу, у зв'язку з цим аналіз ототожнюють з дослідницькою діяльністю [9, с. 69].

Розгляд сутності педагогічного аналізу показує, що його метою є аналітичне забезпечення процесу управління освітньою системою, яка забезпечує процес наступності в управлінні.

Аналітична діяльність дозволяє керівнику і педагогу вивчити стан освітнього процесу, результати професійної управлінської та педагогічної діяльності, встановити причинно-наслідкові зв'язки, визначити напрямки подальшого вдосконалення як системи управління, так і педагогічного процесу в цілому[3].

Успішність аналітичної діяльності залежить від сформованості аналітичних умінь. Сформованість аналітичних умінь - один з критеріїв педагогічної майстерності, бо за їх допомоги здобуваються знання з практики. Саме через аналітичні вміння проявляється узагальнене вміння педагогічно мислити. Таке вміння складається з ряду часткових умінь:

- поділяти педагогічні явища на складові елементи (умови, причини, мотиви, стимули, засоби, форми прояву тощо);
- осмислювати кожен частину у зв'язку з цілим і у взаємодії з провідними сторонами;
- знаходити в теорії навчання і виховання ідеї, висновки, закономірності, адекватні логіці даного явища;
- правильно діагностувати педагогічне явище;
- знаходити основне педагогічне завдання (проблему) і способи її оптимального вирішення. [6]

Таким чином, результативність управлінської діяльності керівника навчального закладу визначається володінням аналітичними вміннями, технологіями і методиками здійснення педагогічного аналізу, які дозволяють побачити стан керуючої і керованої систем, виявити недоліки в їх діяльності та вжити своєчасні й обґрунтовані заходи.

Однією з найважливіших проблем сучасності є проблема забезпечення якості освіти молодого покоління. Зміни, що відбуваються у системах освіти більшості країн, спрямовані на підвищення освітнього рівня молоді, формування функціонально грамотних спеціалістів, здатних забезпечити конкурентоспроможність країни, її економічний розвиток та політичну незалежність. Політика якості складає основу, ядро внутрішньої освітньої

політики багатьох розвинутих країн. Учені і політики зазначають, що в умовах нинішньої геополітичної конкуренції виграє той, хто у центр стратегії розвитку держави ставить освіту та її якість [10].

Існує не один підхід до тлумачення поняття «якість». У філософії якість трактується як цілісна сукупність властивостей, їх зв'язків і відносин, що відрізняють один предмет або явище від інших предметів чи явищ. Філософське розуміння якості для предмета нашої розмови має суттєві обмеження, оскільки у філософії ця категорія не має оціночного характеру, а тому неможливо ставити питання про вимірювання якості, визначення й оцінювання її рівнів тощо.

Продуктивним для предмета нашого розгляду є так званий виробничий підхід, де ключовим є поняття «якість продукції» як сукупність суттєвих, значущих для споживача, властивостей цієї продукції. Набір цих властивостей лежить в основі специфікацій на продукцію, еталонів, стандартів. Розрізняють дві ознаки якості будь-якої продукції: наявність у неї певних властивостей і розгляду їх цінностей з позицій споживача (а не виробника). У метафоричному сенсі «продукцією» школи є випускники, які мають освіту кращої чи гіршої якості.

Якість освіти - інтегральна характеристика. Вона включає сукупність якостей: якість управління навчальним закладом; якість персоналу; якість навчальних програм; якість навчально-виховного процесу, якість інфраструктури навчання; якість навчального середовища і якість набору учнів. Якість персоналу та програм: проблеми стратегії і тактики підвищення кваліфікації персоналу в галузі освіти.

Управління якістю освіти та якістю освітніх послуг суттєво відрізняється від управління якістю багатьох видів матеріальної продукції. Якість готової продукції безпосередньо не залежить від її споживача. Вона лежить у сфері матеріального споживання. Якість одержуваної освіти істотно залежить від споживача освітніх послуг [7], оскільки лежить в когнітивній сфері.

Якість - у системі освіти будь-якої країни має два аспекти: нормативний і ринковий. Нормативна якість - формальна сукупність властивостей і характеристик освітніх послуг, що обумовлюють їх здатність задовольняти мінімальні потреби споживачів освітніх послуг. Вона визначається існуючими нормативами в кожній країні, наприклад, мірою відповідності освітніх послуг вимогам освітніх стандартів, відповідністю знань, отриманих учнями, контрольним тестам (держіспитам, рівню оцінок у документі про освіту тощо).

Нормативно якість оцінюється за період навчання, тобто ретроспективно, безвідносно до нових тенденцій і вимог в науці, розвитку суспільства і країни. Нормативна якість їх не враховує.

Але якість освіти в розвинутих країнах є ринковим поняттям, яке має інші критерії і показники для вимірювання, оскільки і навчальні заклади, і всі підприємства і установи працюють у конкурентних умовах, що зумовлює інше уявлення про якість освіти.

В Україні за останні 10-15 років кількість публікацій про якість освіти та необхідність її підвищення та об'єктивного оцінювання різко зросла. Разом з тим, часто оцінювання якості освіти розглядається дуже спрощено і не точно. Як правило, оцінюються рівень навчальних досягнень учнів, який чомусь видається за якість освіти.

Однак, проблема якості освіти та її оцінювання є набагато глибшою і складнішою. Насамперед слід зазначити, що в Законі України «Про освіту» записано, що освіта є основою не лише інтелектуального, духовного, але й економічного розвитку суспільства і держави. Водночас, від слухачів курсів підвищення кваліфікації в Університеті менеджменту освіти НАПН України можна почути думку про те, що наша вітчизняна освіта була найкращою у світі. В той же час, ніхто з них не може пояснити чому наша економіка була і є не конкурентоздатною? Чому наші заводи не виробляють «Лексуси», «Тойоти», «Соні», «Панасоніки» тощо?

На жаль, у свідомості більшості наших керівників і пересічних громадян якість освіти ніяким чином не пов'язується з якістю економіки та якістю життя. Наші люди ще й досі не розуміють, що наявність диплому про вищу освіту і наявність вищої освіти це різні речі. Що в усьому цивілізованому світі якість освіти дорівнює якості життя!

Змінити застарілі уявлення не легко, але не змінювати їх не можна, можемо знову опинитися на узбіччі цивілізації. І починати потрібно з освіти, з керівників навчальних закладів і педагогів. Яким же є сучасне уявлення про якість освіти?

Російський вчений М. Поташник характеризує сучасне розуміння якості освіти таким чином:

1) головна відмінність нового уявлення про якість освіти полягає в тому, що поняття «освіта» нерівнозначне навчанню, навчання лише частина освіти і не єдина, і не домінуюча його частина;

2) результати академічних знань не є головними показниками якості освіти, на зміну їм приходять такі прогресивні і важливі для учня показники, як сформованість стійкої мотивації до пізнання, сформованість надпредметних способів навчальної діяльності для того, щоб учень міг самостійно навчатися упродовж життя, що входить у такий показник, як ступінь розвиненості особистості;

3) принципово новим є і саме тлумачення терміну «якість освіти» як співвідношення мети та результату, як заходи для досягнення мети за умови, що мету визначено тільки операціонально і спрогнозовано в зоні найближчого розвитку дитини;

4) сучасне трактування якості освіти потребує визначення рівня вихованості школяра, який або проектується і оцінюється окремо, або його включено у показник «ступінь розвитку особистості»;

5) для сучасного трактування поняття «якість освіти» надзвичайно важливим є і те, якою ціною досягнуті ті чи інші її показники; сьогодні в

якість освіти мають бути включені негативні ефекти і наслідки освіти як обов'язковий компонент;

б) освіта визнається якісною, якщо дитина навчається і виховується у зоні свого найближчого розвитку, що кардинально змінює всю систему оцінювання якості роботи шкіл: з'являється реальна можливість високої оцінки роботи не тільки ліцеїв, гімназій і шкіл з високими навчальними досягненнями учнів, але й шкіл, де добре навчають дітей з обмеженими можливостями, шкіл з класами корекційно-розвивального навчання тощо, чого раніше теж не було;

7) нове розуміння якості освіти потребує усвідомлення всіма працівниками шкіл, управлінь і відділів освіти того, що ніякі (глибокі, міцні тощо) знання, вміння і навички не можуть бути метою сучасної школи, що це всього лише один із засобів для досягнення тих чи інших цілей і цінностей людини;

8) вперше виникає справедливе і довгоочікуване вирівнювання соціально значущих оцінок якості освіти, що усуває вкорінене в нашій країні протиріччя між дітьми, схильними до розумової діяльності, які легко навчаються і мають високий рівень навчальних досягнень, і дітьми, схильними до інших видів діяльності, тих, хто орієнтований на робочі професії, що безсумнівно призведе до зростання якості життя основної маси населення;

9) нове тлумачення якості освіти відновлює пріоритет виховання в освіті, що має принципове значення для розвитку суспільства;

10) з'явилась можливість виявлення і розрізнення показників якості освіти на різних рівнях управління: шкільному, районному, обласному [7].

Сьогодні стає все більш очевидним, що традиційна школа, зорієнтована на передачу знань, умінь і навичок, не відповідає сучасним вимогам, бо темп приросту знань стає таким, що ні учень, ні школа за ним встигнути не можуть. Крім того, значна частина знань, якими учні оволодівають у школі, була здобута людством 200 - 400 років тому і є, певною мірою, застарілою. У

той же час не розвиваються здібності, необхідні випускникам школи для того, щоб правильно самовизначитися в житті, приймати обґрунтовані рішення щодо власного майбутнього, бути активними і мобільними суб'єктами на ринку праці.

Головні недоліки великої кількості наших шкіл полягають у тому, що учнів не навчаються вчитися, більшість з них не хоче вчитися, у них не формується ціннісне ставлення до власного розвитку і, як наслідок, ціннісне ставлення до освіти. Пов'язано це насамперед з тим, чого і як їх навчають.

Увесь цивілізований світ розуміє, що освіта – це не лише набуття знань, а, головним чином, розвиток якостей, і тільки ми продовжуємо вважати, що якість освіти – це кількість медалістів, переможців олімпіад, конкурсів, ярмарок тощо. Куди ці переможці потім зникають? Де їх внесок у нашу економіку? Як взагалі можна виміряти внесок освіти в економіку? Чому цей внесок в нашій країні не вимірюється?

Справа в тому, що за великим рахунком якість освіти має оцінюватися за показниками, що знаходяться поза системою освіти. Наприклад, за таким показником, як якість життя, і тут стає очевидним, що ми програємо. Але щоб навчати учнів по-іншому, на іншому змісті, виховувати і розвивати на інших цінностях, потрібно мати вчителів, які також сповідують інші цінності освіти, а впровадження цих змін потребує багато зусиль і не одного року роботи.

Як зазначає академік О. Ляшенко, «якість освіти – це багатовимірне методологічне поняття, яке рівнобічно віддзеркалює суспільне життя – соціальні, економічні, політичні, педагогічні, демографічні та інші життєво значущі для розвитку людини сторони життя. Як системний об'єкт її характеризують якість мети, якість педагогічного процесу і якість результату» [5, с.126-134].

Оскільки поняття «освіта» розглядається і як результат (освіченість), і як процес, що дозволяє отримати необхідний результат, то з даного визначення випливає, що об'єктом управління є конструкційні та

функціональні властивості освітнього процесу, умов, в яких він здійснюється та його результати. Але управляти властивостями процесу – означає - вміти, насамперед, їх правильно розуміти, усвідомлювати, визначати й аналізувати, і лише потім планувати, організовувати і впроваджувати зміни та вимірювати результати, зіставляючи їх з цілями. Без усвідомлення сучасного розуміння якості освіти, ми знову будемо аналізувати лише академічні досягнення наших учнів, знову будемо вантажити їхню пам'ять великою кількістю непотрібної для життя інформації, сподіваючись на те, що колись, можливо, це їм стане у нагоді.

Підсумовуючі все вищезазначене, можна зробити наступне узагальнення: аналітична діяльність керівників загальноосвітніх навчальних закладів обумовлена гострою необхідністю забезпечення якості освіти школярів. Якість освіти, це не тільки її відповідність державним вимогам, стандартам; не тільки задоволення споживача освітніх послуг: дитини, яка ходить до школи; не лише задоволення потреб тих чи інших соціальних груп. Батьки дуже різні, і їхні вимоги до школи теж різні. Хтось розглядає школу як безпечну камеру для зберігання дитини, хтось хоче, щоб школа підготувала дитину до вступу у престижний вищий навчальний заклад. В сучасних умовах якість освіти – це ринкова категорія, це основа конкурентоздатності на ринку праці, це можливість підняти рівень нашої культури і вивести економіку і на інший, інноваційний шлях розвитку.

Найважливішим критерієм якості освіти, на нашу думку, є прагнення наших учнів, наших випускників змінити своє життя і життя країни на краще. Розуміння того, що освіту не можна «дати» ні в школі, ні в у вищому навчальному закладі, освіченим можна тільки стати, що передбачає системну, систематичну і головним чином, самостійну роботу, в якій педагог є лише організатором навчально-пізнавальної діяльності.

В основі якісної освіти має бути не тільки отриманий обсяг знань, а й певні цінності. З системою освіти, що спирається на застарілі цінності і традиції, марно розраховувати на те, що Україна стане демократичним

суспільством з розвиненою, соціально відповідальною ринковою економікою. Однак зміна освітнього процесу - складна справа, для цього потрібна мотивація всіх його учасників і вміння його змінювати.

Список використаних джерел:

1. Галеева Н.Л. Материалы курса «Завуч и учитель как субъекты управления качеством образовательного процесса»: лекции 1–4. – М.: Педагогический университет «Первое сентября», 2007. – 76 с.
2. Руководитель современного образовательного учреждения: слагаемые эффективной работы (отчет по итогам социологического исследования) [текст]. – Тольятти: Изд-во Фонда «Развитие через образование», 2001. – 149 с.
3. Коростелев А.А., Ярыгин А.Н. Технологизация аналитической деятельности руководителей образовательных учреждений [текст]: монография. – Тольятти: Кассандра, 2009. – 201 с.
4. Конаржевский Ю.А. Педагогический анализ учебно-воспитательного процесса и управления школой (для директоров и заместителей директоров школ) [текст]. – М.: Образовательный центр «Педагогический поиск», 1997. – 80 с.
5. Лукіна Т., Ляшенко О. Сутність категорії якості освіти в умовах реформування освітньої галузі //Зб. наук. пр. НАДУ. – 2003. - №2. – С. 126 – 134.].
6. Педагогика. Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений [текст] / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов; Под ред. В.А. Сластенина. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 576 с.
7. Поташник М.М. Управление качеством образования / М.М. Поташник. – М.: Педагогическое общество России, 2006. – 448 с.
8. Поташник М.М., Моисеев А.М. Управление современной школой (В вопросах и ответах) [текст] : Пособие для руководителей образовательных учреждений и органов образования. – М.: Новая школа, 1997. – 352 с.

9. Современная философия: словарь и хрестоматия. Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 511 с.

10. Субетто А.И. Качество образования: проблемы оценки и мониторинга //http://www.iso9000.by.ru/docs/sk/ng669_-1.htm.

V.Baseliuk

Analytical activity of the school headmasters as a factor of quality management in education

The article is devoted to the analytical activity of headmasters as a factor of quality management education. The regulatory and market aspects of the quality of education are highlighted.

Key words: a school head, analytical activity, an education, a quality management